

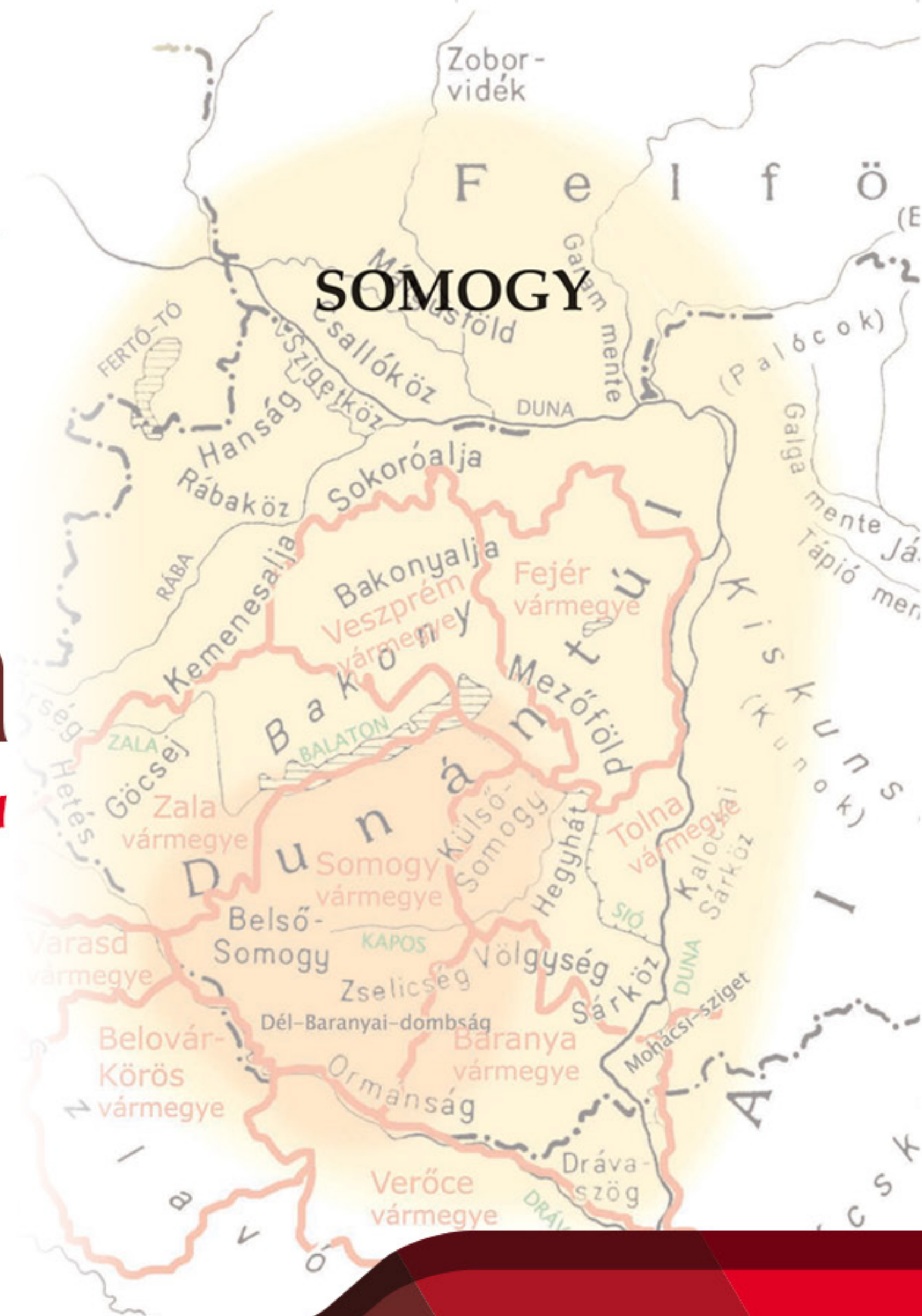
Demarcsek Zsuzsa
Kácsor-Ignác Gabriella
Kovács Zsuzsanna

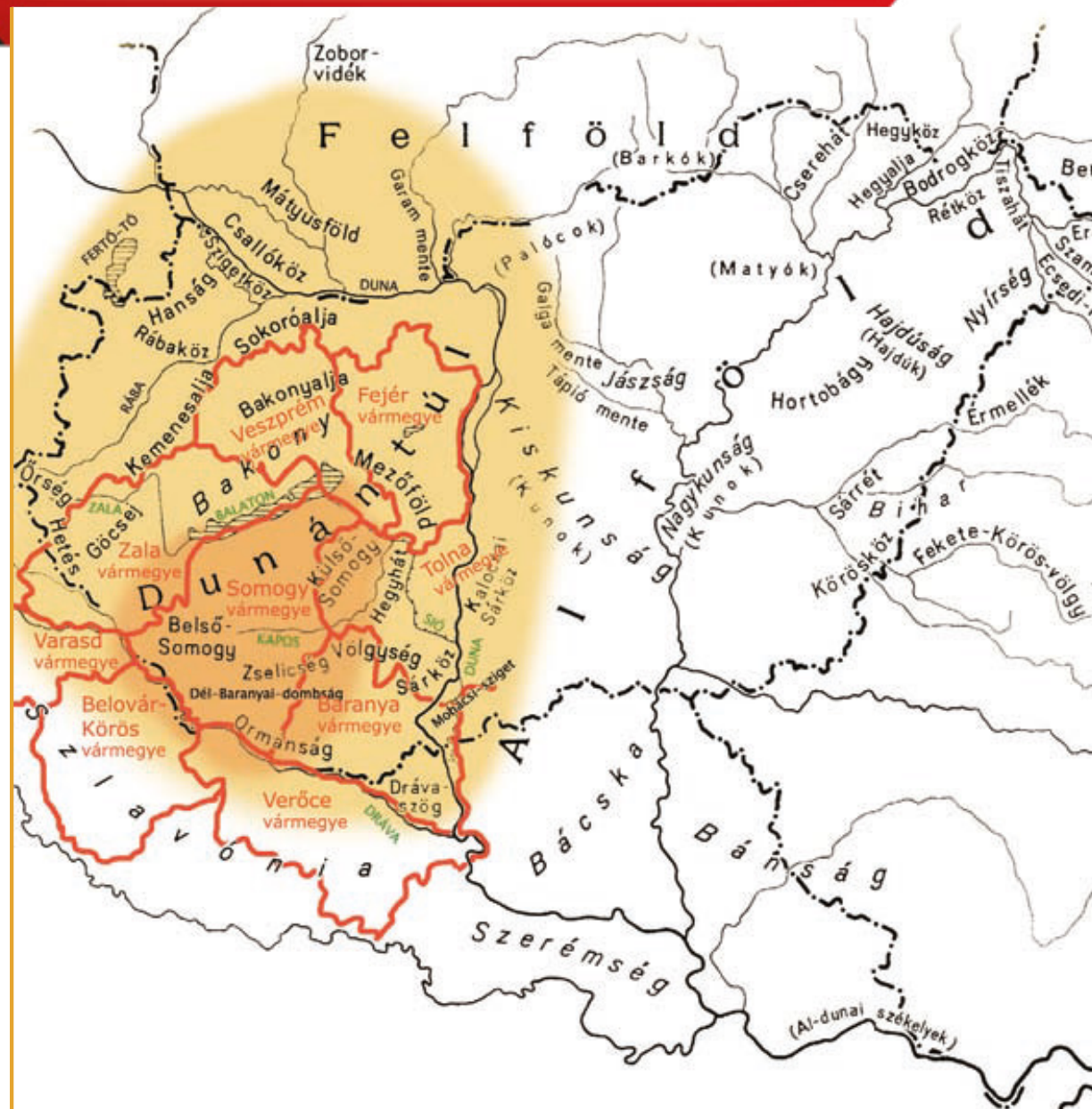

Néptánc- Oskola

Művészeti Iskolák alapfok 1-6. évfolyama számára

1. fejezet
SOMOGY

Keressétek meg a térképen, merre található Dél-Dunántúl!

A térképen sötétebb színnel jelölt terület Dél-Dunántúl, amely Somogy, Tolna és Baranya megyét foglalja magába.

Keressétek meg a térképen a lakhelyeteket!

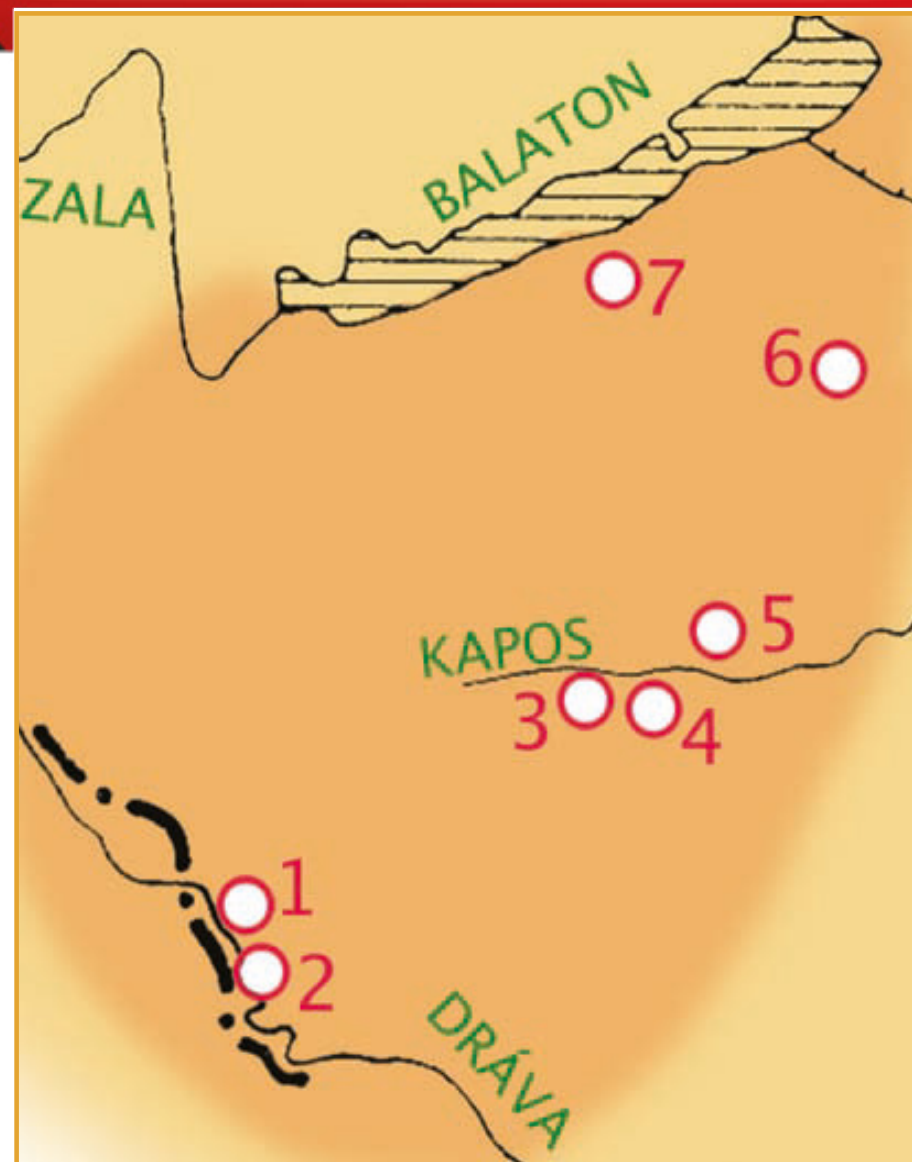
A dél-dunántúli tájat körülvevő területet a térképen világosabb színnel jelöltük. Ennek a nagy kiterjedésű földrajzi területnek a tánckincsét foglalja magába a **nyugati táncdialektus**, amelyet a táncok hasonlósága jellemez. A Balatontól a Dráváig elterülő erdős, dombos vidéket „Somogyországnak” nevezték.

Nézzétek meg a fenti térképen, milyen tájak határolják „Somogyországot”. Jegyezzétek le!

Zselickisfalud, Somogy megye
(Gyűjtötte: Vikár Béla, 1900)

Néhány táncáról híres falunevet kiemeltünk.

Írjátok a sorszámok mellé a települések neveit!

1. Berzence, 2. Vízvár, 3. Szenna, 4. Simonfa,
5. Nagyberki, 6. Törökkopány, 7. Karád

Dél-Dunántúl és a már említett nyugati táncdialektus uralkodó tánca az ugrós. A tánc azért kapta ezt az elnevezést, mert jellegzetes mozdulata az ugrás, jellegzetes motívuma a háromlépés, háromugrós, ismertebb nevén a cifra.

Az ugrós hagyományos elnevezése területenként változik: kanász, háromugrós, verbung, stb. A tánc hosszú idő alatt formálódott, táncolták férfiak, nők egyedül, párosan és csoportosan. Táncolták az ugróst eszközzel is. Az eszközös táncokra jellemző, hogy gyakran a mindennapokban használt tárgyak szolgálnak az ugróstánc eszközeül: bot, fokos, üveg, kendő, kalap, sapka, seprű. Az üveges táncot főleg lányok, asszonyok táncolták.

Az üveget a fejükre vagy a földre tették, vagy a kezükben tartották. Az eszközös tánchoz bátorságra és ügyességre volt szükség, nem véletlenül kapta később az ügyességi tánc elnevezést.

Törökkopány
(Gyűjtötte: Gönyey (Ébner)
Sándor, 1926)

Páros ugrós. Berzence, Somogy megye
(Gyűjtötte: Szóts István, 1953)

A páros ugrósban a férfiak és a nők a kanásztánc elemeit, mozdulatait használják, de már nem annyira féktelen az előadásmód, előtérbe kerül a játékosság, az egymással való állandó incselkedés.

A dél-dunántúli táncok régies formákat őriznek. Történelmi okokra vezethető vissza, hogy a régi táncok sokáig fennmaradtak ezen a területen. A török hódoltság idején a pusztulás elől az erdőbe menekülő emberek a török uralom után folytatták hagyományos életmódjukat, melynek fontos része volt az állattartás és a belőle kinövő pásztorkultúra.

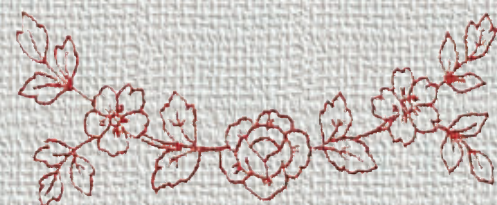

**Figyeljétek meg ezt az eredeti felvételen is a hagyományörzők táncában!
Írjátok le az incselkedés lehetőségeit!**

*„A rideg életmód a pásztorokat közös kultúrába fűzte, viszont élesen elválasztotta a parasztságtól, vagy ahogy Somogyban mondták, a „pógárságtól”...
Mikor a kanászok bementek a kocsmába, a pógárok mind huncókodtak ki. A lenézés kölcsönös volt, a pógárember juhásszal még csak mulatott közösen, de kanásszal nem szívesen, mert kanász és betyár az ő szemében szinte ugyanazt jelentette”.*

Morvai Péter – Pesovár Ernő: Somogyi táncok

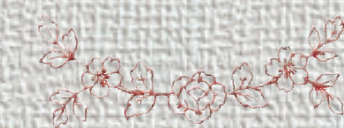
A pásztorok jellegzetes tánca a kanásztánc volt, amely féktelen, vad, duhaj, gyakran párbajszerű, eszközökkel járt tánc.

„A baloska és furkósbót nemcsak védőfegyvere volt a kanásznak a járó betyárok és vadak ellen, de címere is, legfőképpen mulatozáskor.

Ha érkezett István vértanú napja, a kanászok nagy ünnepe, összegyűltek a kocsmában és énekeltek: Leesett a makk a fáról, most jöttem be a tanyáról.

Közben döngött a föld a kanásztáncról, vagdalták egymás felé a baloskát, csak úgy szikrázott bele, mikor összevágták; majd belecsapkodták élit a gerendába. Egy föl-tartotta a baltát, a többi feléje csapkodott s mikor a közbülső elkapta a baltáját, a többieké összekoccant. Harsogott a nóta: Huj ki disznó a berekből...”

Gönyey (Ébner) Sándor: Zselici kanászélet

Nézzetek utána, mit jelent a baloska kifejezés!

Írjátok ide a szövegből azokat a szavakat, amelyek a pásztorok duhajságára utalnak!

„A pásztortársadalmon belül is volt bizonyos ellentét. Az első helyet elfoglaló kanászok voltak a leghetykébbek, „a hegyesfogú legények”, amit igen jól mutat az alábbi elbeszélés: „Juhászok, kanászok tánc közben összeverekedtek. Egyik juhász a fokost odavágta a kanászokhoz, a kanászok visszavágtak baltával. Az egyik kanász pedig felhúzta a bőgatyáját, levágott a baltalappal a combjából egy darabot, odadobta a juhászoknak és mondta: nesztek, egyetek kutyák!”

Morvay Péter – Pesovár Ernő: Somogyi táncok

Milyen állatokat őriztek az alábbi pásztorok?

kanász:

juhász:

csikós:

kondás:

A rideg életmód rákényszerítette a pásztorokat, hogy maguk készítsék el használati tárgyaikat. Nézzetek utána, melyek lehettek ezek!

A pásztorok fékezhetetlen mulatozását szemléletesen írja le ez az idézet.

A pásztor életmód megváltozásával a pásztorkultúra is formálódott, az addig szilaj táncból a falusiak által is kedvelt tánc alakult ki.

(Gyűjtötte: Pesovár Ernő, 1982. Berzence)

(Gyűjtötte: dr. Ébner Sándor, 1926)

Összegezzétek az eddig tanultakat a képek alapján! Írjátok a képek alá a tánc elnevezését és főbb jellemzőit!

Azokat a táncokat, amelyeknek a gyökerei egészen a középkorig nyúlnak vissza, **régi stílusú táncoknak nevezük**. Somogy régi stílusú táncai a **kanásztánc, az ugrós és a karikázó**.

A táncokat legjellegzetesebb mozdulatuk alapján csoportokba, „családokba”, ezen belül **típusokba** sorolhatjuk. Az ugrós családba többféle tánc típus tartozik, mindegyik táncban valamilyen módon megjelenik az ugrás. Avidék régi, középkori eredetű tánca a karikázó, melynek lényege, hogy a lányok alkalmanként kört vagy köröket alkotva saját énekszóra táncoltak. Egy-egy nótát több versszakkal is énekelhettek, miközben egyszerű lépéseket jártak. Somogyban a körtánc lassú és gyors részből állt, amelynek érdekes elnevezései voltak: kocsikalázás, hajabokázás, erdőjárózás, pilikézés, stb. A somogyi falvakban állandó szabadtéri helyeken gyülekezett a fiatalság. Volt, hogy hidakon vagy a falu szélén táncoltak, másutt az iskola előtt vagy a templomkertben karikáztak.

Somogy zeneileg is az egyik leggazdagabb, legrégebbi hagyomány-nyal rendelkező vidék. Régies hangszerei a **duda** és a **hosszúfurulya** vagy ahogyan régen mondták: „hosszifurugla”.

A pusztai életmód igen kevés szórakozási lehetőséget biztosított a pásztorok számára. Leginkább énekléssel, muzsikálással, faragással múltatták az időt. Jellegzetes pásztorhangszer a hosszúfurulya. A rajzon is megfigyelhetitek, milyen gazdagon díszítette a készítője. Kodály Zoltán írta a hangszerről, hogy jó erősen felemelt fejjel tudtak rajta csak játszani, mert nagyon távol voltak a lyukak a végétől. A hangszer közel egy méter hosszú. Hangja mélyebb fekvésű, halk hangú, leginkább a nótázgatások mellé illik, nem a hangos mulatozáshoz.

„Ezért mondogatták róla hajdanában tréfásan: fújhatja a betyár a bokor mögött, a pandúr már a szomszéd bokornál sem hallja.”

Sárosi Bálint: Hangszerek a magyar néphagyományban

„A pásztorokról mondták a buzsákiak, hogy egyik szebben tudott furugjálni, mint a másik. Szebben tudunk mi mulatni a magunk zenéjével, mint cigánnyal. A magunk zenéje persze inkább furulya volt, mert az szinte minden pásztor kezénél volt. „

Morvai Péter – Pesovár Ernő: Somogyi táncok (Vásárhelyi László gyűjtése)

Hosszúfurulyás és dudás
(Gyűjtötte: Szabó Zoltán)

Duda
(Gyűjtötte: Szabó Zoltán)

Gadányi Pál, Tótújfalu
(Gyűjtötte: Szabó Zoltán)

A Dél-Dunántúlon, Berzence és Csurgó környékén maradt fenn a duda egy altípusa, amelynek a sajátossága, hogy a dudafejhez favályús szerkezetű sípszár csatlakozik.

A sípszárban három, sőt négy síp is található.

A somogyi dudát a nagy levegőfogyasztás miatt kizárólag fújtatóval működtetik, aminek az az előnye, hogy a muzsikus játék közben énekelni is tud.

A duda anyaga fa és bőr. A duda testén, a tömlőjén rajta maradt a birka vagy a kutya szőre. Több síp is található rajta. A dudán játszott dalokat **dudanótának** nevezzük. Ezek nagyon régi keletű dallamok, szövegük vaskos, szókimondó, gúnyolódó, pajzán.

Nézzetek utána, milyen sípok találhatók a dudán, melyiknek mi a funkciója!

Milyen más elnevezése van még a dudának?

Az ugrós tánc jellemzőit a tánc tanulása során megfigyeltétek. Ismerkedjete meg a zenével is!

Az ugrós dallamok tempója mérsékelt, löktetése nyolcados: (♪), aprózó.

Figyeljétek meg a példát!

Csóri kanász a dombon játszik a botjával

Keressétek ki a dalt a kottatárból és tanuljátok meg!

Ismerkedjete meg a táncot kísérő hangszerekkel!

A dallamot a hegedű játssza. A hegedű játékát két hangszer kíséri, a bőgő és a brácsa.

Írjátok a képek alá a hangszerek nevét!

hegedű

brácsa

bőgő

A kísérő hangszerek egymásnak felelgetve játszanak. Utánozzátok ezt a felelgető játékmódot úgy, hogy a bőgőjátékosok nagyot dobbantsanak a lábukkal, a brácsajátékosok pedig tapsoljanak.

Aki nagyon ügyes, az egyedül is utánozhatja mindkét hangszer játékát. Miután mindezt jól kigyakoroltátok, lehet hozzá énekelni is, sőt akár táncolhattok is az alkalmi zenekar muzsikájára.

Azt a kíséretmódot, amikor a kísérő hangszerek nyolcadokkal felelgetnek egymásnak, **esztam** kíséretnek nevezzük.

A Dél-Dunántúlra is jellemző a csárdás elnevezésű, új stílusú páros tánc. **Azokat a táncokat, amelyek a 18-19. század folyamán alakultak ki, új stílusú táncoknak nevezzük.**

A somogyi lassú csárdás jellegzetes mozdulata a különböző összekapaszkodásokkal járt csárdás lépés. Ezek az összekapaszkodási módok már a régi stílusú ugrósban is megjelentek. A friss csárdásban a zárt összekapaszkodás a jellemző. A gyors tempójú tánc legfontosabb mozzanatai a **lippentős** vagy **mártogatós**, és a pár alkalmankénti elengedése.

A táncos ízlés alakulásával megváltoztak a zenei jellemzők is. A lassú csárdás tánczenéje a táncolási mód nemes, fennkölt hangulatának megfelelően elegáns, negyedéses lüktetésűvé szélesedett.

Énekeljük el közösen az *Ej, haj, Subri pajtás* kezdetű dallamot. Figyeljétek meg, miért régies ez a dallam? Tanárotook segítségével rögzítsétek a dallam jellemzőit!

(Gyűjtötte: Gönyey (Ébner) Sándor, 1937)

(Gyűjtötte: Pesovár Ernő, 1982. Berzence)

(Gyűjtötte: Pesovár Ernő, 1982. Berzence)

(Gyűjtötte: Pesovár Ernő, 1982. Berzence)

A **lassú csárdás** kísérete a táncmozdulatokhoz igazodva negyedekes lüktetésűvé változott. Azt a kíséretmódot, amikor a kísérőhangszerek egybevágóan negyedeket játszanak, **dűvőnek** nevezzük. A somogyi **friss csárdás** igen gyors tempójú. A tánc lendületét hivatott segíteni a friss csárdás kísérete a már ismert esztám, amit sokkal gyorsabb tempóban játsszanak.

Összegzésként azonosítsátok a képeket a következő táncokkal: ugrós, lassú csárdás, friss csárdás. Írjátok a táncok elnevezését a megfelelő kép alá! Jellemezzétek néhány mondatban a tánc típusokat!

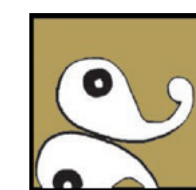
(Gyűjtötte: Gönyey (Ébner) Sándor, 1926)

Amíg a viselet a mai korban élők számára elsősorban fellépő ruhát, jelmezt jelent, addig régen a mindennapi életben viselt természetes öltözet volt. Minden ruhadarabnak megvolt a hétköznapi és ünnepi változata. Másként öltöztek a templomba és másképp a táncos mulatságok alkalmával.

Figyeljétek meg a törökkopányi viselet jellegzetes darabjait!
Írjátok a képre a viseletek elnevezéseit: hátrakötő kendő vagy pille, szoknya, kötény, blujz.

A berzencei asszonyok női ujjasa, amit az ott élők röpikének, tréfásan legénycsalogatónak is neveztek!

Somogyi ugrós dalok

Télen nagyon hideg van ...

1. Té - len na - gyon hi - deg van
Nyá - ron na - gyon me - leg van
So - ha sincs jó i - dő
Min - dig e - sik az e - ső

2. Esik eső, fúj a szél
Hull a fáról a levél
Káromkodik a juhász
Hogy a nyája széjjel mász

Édesanyám rózsafája ...

1. É - des - a - nyám ró - zsa - fá - ja
Én - vol - tam a leg - szebb á - ga,
Leg - szebb á - ga, leg - szebb lá - nya
A le - á - nyok bok - ré - tá - ja

2. Apró murek, petrezselyem
A boszorkány veszedelem
Alig várom asz ördögöt
Hogy elvigye a vén dögöt

Csóri kanász, mit főztél ...

1. Csó-ri ka-nász, mit-főz-tél, tü-dőt ká-posz-tá - val
Mi-vel rán-tot - tál re - á, ha - sa sza-lon - ná - val
Nem kell né-kem a ka-nász, csak a fe - le - sé - ge
An-nak se más e - gye - be, csak a két szép sze - me

2. Csóri kanász a dombon játszik a botjával
Ne menj arra kisleány megfogja szoknyádat
Nem fogja meg a szoknyám, elszaladok tőle
Azért a kismalacot ellopom mellőle

Szentbalázi kislány vagyok én ...

1. Szent - ba - lá - zsi kis - lány va - gyok én
Szent - ba - lá - zsi ró - zsa - t sze - dek én
Szent - ba - lá - zsi ró - zsa, vi - o - la
Én va - gyok a le - sza - kí - tó - ja

2. Nemesapátiban lakom én
Nemes ember fia vagyok én
Bévádul engemet a major
Ha megérik a gyenge bajor

Cinege, cinege ...

1. Ci - ne - ge, ci - ne - ge
A - ra - nyos pin - tyő - ke
Es - té - re, haj - nal - ra
Szé - pen szól a hang - ja

2. Borom a pincébe
Magam a szőlőbe
Pohár a kezembe
Hadd igyak belőle

Pap Vendelnek nincsen orra ...

1. Pap Ven-del-nek nin-csen or-ra, le-ha-rap-ta a só-go-ra
Hej, tedd rá, most tedd rá
Uc-cu tedd rá, mos-tan tedd rá, réz-sar-kan-tyúm pen-gesd meg rá
Hej, tedd rá, most tedd rá

2. Nesze kutya, Vendel orra
Sosem kaptál ilyen jóra
Hej, tedd rá, most tedd rá
Uccu tedd rá, mostan tedd rá
Rézsarkantyúm pengesd meg rá
Hej, tedd rá, most tedd rá

3. Ne forduljál a fal felé
Fordulj csak a farom felé
Hej, tedd rá, most tedd rá
Tegyed rá a jobb kezedet
Majd meghozza a kedvedet
Hej, tedd rá, most tedd rá

Leesett a makk a fáról ...

1. Le - e - sett a makk a fá - ról
Most jöt - tem én a ta - nyá - ról
In - gem, ga - tyám de szeny - nyes
Ma - gam va - gyok sze - rel - mes

2. Leesett a makk a fáról
Most jöttem én a tanyáról
Ingem, gatyám eladom
Mégis megházasodom

Somogyi karikázó dalok

Víz alá, víz alá ...

1. Víz a - lá, víz a - lá
Víz ma - lom a - lá
Víz hajt - ja ja mal - mot
Sze - re - lem a csol - kot

2. Szerelem, szerelem,
Átkozott gyötrem
Mért nem virágoztál
Minden fa tetejen?

3. Kerekélybe lakom
Keress fel, angyalom
Szélrül van a házam
Bejöhetsz, virágom

De szeretnék páva lenni ...

1. De sze - ret - nék pá - va len - ni
4 Mes - ter ú - nak lá - nya len - ni
7 A kis kert - be sé - tál - gat - ni
10 Te - a - ró - zsát sza - kí - ta - ni

2. Mester úrnak nincs csizmája
Fázik szegénynek a lába
Majd elmegyünk a vásárba
Vegyünk csizmát a lábára

3. Egy szem kökény, két szem kökény
Tátott szájú mesterlegény
Azért nem nőtt ki a bajcod
Mert megettéd a vakarcsot

Azért jöttem ide karikázni ...

1. A - zért jöt - tem i - de ka - ri - káz - ni
4 Ha a ba - bám itt ta - lál - na len - ni
7 Ke - ze - lá - ba ki ta - lál - na tör - ni
10 Né - kem köll - ne ar - ról szá - mot ad - ni

2. Menj el, menj el, ha útnak indultál
Vigyen ördög, ha itt nem maradtál
Jöve-, jöve-, jöve-, jövőre
Egyen meg a fene esztendőre

3. Mit ér annak a legénynek élete
Kinek mindig nadrágzsebben a keze
Nem meri a lányokat megölelni
Mert azt hiszi, hogy a fene megeszi

Erdőjáróznak a lányok ...

1. Er - dő - já - róz - nak a lá - nyok
Tánc - ra per - dül - nek a lá - bok
Me - lyik jár - jo a leg - szeb - ben
A - zok a leg - hí - re - seb - bek

2. Erdő, erdő, de magos vagy
Kisangyalom, de messzi vagy
Ha jaz erdőt levághatnám
Kisangyalom megláthatnám

3. Mester úrnak nincs csizmája
Fázik szegénynek a lába
Majd elmegyünk a vásárra
Veszünk csizmát a lábára

Somogyi lassú csárdás

A karádi kertek alatt ...

A ka - rá - di ker - tek a - latt
Fel - fu - tott a gyön - gyi sza - lag
Gyön - gyi sza - lag, la - pu - le - vél
Ha - mis a ka - rá - di le - gény

2. Eltörött a kutam gémje
Hogy itatok meg estére
Pántlikát kötözök rája
Mégis megitatok rajta

Balatoni halászlegény vagyok én ...

Musical score for the song 'Balatoni halászlegény vagyok én ...'. The score is written in G major (one flat) and 3/4 time. It consists of four staves of music with lyrics underneath. The lyrics are: Ba - la - to - ni ha - lász - le - gény va - gyok én
Part - ó - dal - ba, kis - an - gya - lom la - kom én
Jöjj be hoz - zám, kis - an - gya - lom pi - hen - ni
Van jó a - nyám, ki gon - do - dat vi - se - li

2. Bemegyek a Balatonba halászni
A nagyfőnél rám találna támadni
A hullámok elnyelik a sajkámat
Fonyód alá kidobnak a babámnak

Ej, haj, Subri pajtás ...

Musical score for the song 'Ej, haj, Subri pajtás ...'. The score is written in G major (one flat) and 3/4 time. It consists of four staves of music with lyrics underneath. The lyrics are: Ej, haj, Sub - ri paj - tás
Ho - vá lé - szen a ván - dor - lás
Ej, haj, Szek - szárd fe - lé
Az én ba - bám há - za fe - lé

2. Ej, haj, Subri pajtás
Hogyan tetszik a vándorlás
Ej, haj, nem jól tetszik
Kisangyalom halva fekszik
3. Nem ettem én ma egyebet
Csak egy köcsög aludttejet
Azt is csak úgy kalán nélkül
Megélek a babám nélkül

Somogyi friss csárdás

Rétest ettem, megégette a számat ...

Ré - test et - tem, meg - é - get - te a szá - mat
Más ö - le - li az én ked - ves ba - bá - mat
Más ö - le - li, más - nak ül az ö - lé - be
Más ka - csin - gat a vi - lá - gos - kék sze - mé - be

2. Vénasszonyok, ha kiülnek a padra
Arra megyek, rólam folyik a pletyka
Kérem is én a Jóistent csak arra
Ragassza le a nyelvüket a padra

3. Patikáros Pista bácsi jöjjön ki
Három pakni pirosítót hozzon ki
Három pakni pirosító, nem drága
Már kislakon minden kislány használja

Túlsó soron esik a dara ...

Túl - só so - ron e - sik a da - ra
Ne menj ar - ra, Gu - be - ra Ve - ra
Ne menj ar - ra, Gu - be - ra Ve - ra
Mert meg - üt a hőr - te - len gu - ta

2. Túlsó soron esik az eső
Ne menj arra, babám, eleső'
Elsáznak a picike cipő
Megver érte az édes szülő